

ลงทรงสุหรัย: กระบวนทำรำสำคัญของละครในเรื่องอิเหนา*

Received: 5 February 2024

Revised: 22 April 2024

Accepted: 24 April 2024

อิสริย พรหมเสน**

ศุภชัย จันทรสุวรรณ์***

เสาวณิต วิงวอน****

ลงทรงสุหรัยเป็นกระบวนรำลงทรงเครื่องของตัวละครเฉพาะในการแสดงละครใน ทำนองเพลงไพเราะและมีความยาวเหมาะสมกับการแสดงลีลาชั้นเชิงในกระบวนทำรำตามแบบละครใน บทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยซึ่งได้รับยกย่องจากวรรณคดีสโมสรว่าเป็นยอดของกลอนบทละครรำ ปรากฏบทลงทรงสุหรัยสำหรับอิเหนาตอนอิเหนาเข้าเมืองหมันหย้า ในบทลงทรงนี้มีการร้อยเรียงคำอย่างสละสลวยเหมาะสมสำหรับกระบวนทำรำที่สื่อให้ผู้ชมทราบถึงการสงวนน้ำ การทำเครื่องหอมโบราณ รวมทั้งการทรงเครื่องอย่างวิจิตร เป็นกระบวนรำลงทรงสุหรัยเพียงแห่งเดียวในบทละครเรื่องอิเหนา การรำลงทรงสุหรัยอิเหนาชุดนี้ ผู้แสดงจำเป็นจะต้องใช้ทักษะในการรำรำและแสดงฝีมือให้งดงามตามรูปแบบการแสดงละครใน เป็นกระบวนรำที่ไม่ปรากฏแพร่หลายในปัจจุบันซึ่งควรค่าแก่การอนุรักษ์อย่างยิ่ง

บทความวิจัย

บทคัดย่อ

คำสำคัญ

ลงทรงสุหรัย;
กระบวนทำรำ;
ละครใน;
อิเหนา

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “กระบวนทำรำและกลวิธีการรำลงทรงสุหรัยอิเหนา” หลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

** นักศึกษาระดับมหาบัณฑิต หลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ติดต่อได้ที่: gameitsarachai3703@gmail.com

*** รองศาสตราจารย์ประจำหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ติดต่อได้ที่: supachai4884@gmail.com

**** รองศาสตราจารย์ (อาจารย์พิเศษ) ภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ติดต่อได้ที่: sauvanit.v@gmail.com

Long Song Surai: The Significant Choreography of the Royal Court Dance Drama of *Inao**

Received: 5 February 2024

Revised: 22 April 2024

Accepted: 24 April 2024

Itsarachai Phromsen**

Supachai Chansuwan***

Sauvanit Vingvorn****

Long Song Surai is a choreography depicting the ablution process of a specific character in Lakon Nai (a royal court dance drama), with a melody and length suitable for exhibiting traditional dance moves. The *Inao* dance drama, composed by His Majesty King Rama II, stands as a testament to the pinnacle of Thai dance drama. The ablution scene occurs as *Inao* enters the city of Many, and the ablution process, including the bathing, the application of ancient incense, and the exquisite dressing, is conveyed to the audience through words that are carefully composed and suitable for the dance moves. The performers of this ablution process need to be skilled in dancing and perform beautifully according to the style of royal court dance drama. It is a rarely seen choreography today and therefore worthy of preservation.

Research Article

Abstract

Keywords

Long Song Surai;
choreography;
Lakon Nai (royal court
dance drama);
Inao

* This article is a part of the author's M.A. thesis entitled "The Choreography and Dance Techniques for Long Song Surai *Inao*", Master of Fine Arts Program in Performing Arts, Faculty of Music and Drama, Bunditpatanasilpa Institute of Fine Arts.

** Master's student, Fine Arts Program in Performing Arts, Faculty of Music and Drama. Bunditpatanasilpa Institute of Fine Arts, e-mail: gameitsarachai3703@gmail.com

*** Associate Professor, Master of Fine Arts Program in Performing Arts, Faculty of Music and Drama. Bunditpatanasilpa Institute of Fine Arts, e-mail: supachai4884@gmail.com

**** Associate Professor (Special Lecturer), Department of Literature, Faculty of Humanities, Kasetsart University, e-mail: sauvanit.v@gmail.com

1. บทนำ

ละครในเป็นละครประเภทหนึ่งที่เกิดขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาสืบทอดมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ บทละครสำหรับแสดงละครในมี 4 เรื่อง ได้แก่ รามเกียรติ์ อุณรุท ดาหลัง และอิเหนา โดยเฉพาะบทละครเรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้รับยกย่องจากวรรณคดีสโมสรในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2459 ให้เป็นยอดของกลอนบทละคร เพราะเป็นหนังสือซึ่งแต่งดีพร้อมทั้งความและกลอน ทั้งกระบวนที่จะเล่นละคร (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2557, น. 62) กล่าวคือประกอบไปด้วยคำกลอนไพเราะ เนื้อความดี นำไปสร้างกระบวนทำรำตามรูปแบบละครในของหลวงได้อย่างงดงาม ทั้งบทละครและกระบวนทำรำทั้งดงามตามรูปแบบครั้งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ถือเป็นแบบอย่างสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2508, น. 150-151)

การรำเดี่ยวของตัวเอกในกระบวนการรำละครในถือว่าเป็นที่สุดของความประณีตบรรจง (สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2549, น. 169) ในเรื่องอิเหนามีการรำเดี่ยว เช่น รำอาวูร รำชมธรรมชาติ รำชมพาทนะ เป็นต้น รำลงสรเป็นกระบวนรำเดี่ยวชุดหนึ่งที่อวดฝีมือของผู้แสดง สื่อให้เห็นถึงกระบวนกรอาน้ำ การทาเครื่องประทีนผิว การแต่งกายของตัวละครซึ่งจะบอกลักษณะ สี และชนิดของพัสดราภรณ์ อัญมณีที่ประดับอยู่บนถนิมพิมพาภรณ์ รูปแบบศิราภรณ์และอาวูร ซึ่งขึ้นอยู่กับตัวบทลงสรในแต่ละบทซึ่งมีความแตกต่างกัน

บทลงสรเป็นบทที่บรรยายถึงการอาน้ำ ทาเครื่องหอม และแต่งกายของตัวละครสูงศักดิ์ ปรากฏอยู่ในบทละครรำหลายเรื่อง ตัวละครมีการลงสรทรงเครื่องในเหตุการณ์ต่างๆ เช่น ก่อนเข้าเฝ้าผู้เป็นใหญ่ ก่อนเดินทาง ก่อนทำพิธี บทลงสรมักเป็นบทของตัวพระมากกว่าตัวนาง ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะตัวพระมีบทที่เด่นกว่า (อารดา สุมิตร, 2516, น. 169-170) พรรณนาขั้นตอนที่มีการลงสร (อาน้ำ) การทรงสุคนธ์ (ทาเครื่องหอม) และการทรงเครื่อง (แต่งกาย) บทลงสรมีอยู่ในบทละครในมากกว่าบทละครประเภทอื่นๆ และมีลักษณะการอาน้ำซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์ภายในแต่ละเหตุการณ์ของเนื้อเรื่อง

การลงสรของตัวละครแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ 1) การลงสรแบบสรงสนาน 2) การลงสรแบบสรงสาคร 3) การลงสรแบบไขสุหร่ายหรือไขสหัสธารา ในบทละครเรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมีการลงสรทั้ง 3 ลักษณะ ตัวอย่างในบทละครมีดังนี้

1. การลงสรแบบสรงสนาน บรรยายลักษณะการอาน้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติ เช่น น้ำตก แม่น้ำ บ่อน้ำ พร้อมทั้งบรรยายถึงความงดงามของธรรมชาติในบริเวณโดยรอบ ตัวอย่างเช่น ตอนสังคามาระตาแต่งถ้ำ

๑ เมื่อนั้น	สังคามาระตาเรื่องศรี
ฟังฟี่เลี้ยงทูลก็ยินดี	จึงเสด็จจรลีดำเนินมา
เทียวดูเร่งรัดจัดการ	คิดอ่านที่จะทำคุหา
ครั้นบ้ายชายแสงสุริยา	ก็ตรงไปยังท่าท้องธาร

ฯ 4 คำ ฯ เสมอ

พระทอง	
๑ ครั้นถึงพระจึงเสด็จลง	ชุ่มแซ่พระองค์สรงสนาน
กับฟี่เลี้ยงเสนีบิรวาร	สำราญวิญญูณในวาริ

บั้งสาตชัตปัตมีย้อยยุดกัน	สำรวจสรวลสันต์เกษมศรี
ผลัดกันเข้าสู่ชลธี	วังหนี่ล้อมไล่ลวน
น้ำนั้นตันดุดพุง	เป็นละอองฟองฟุ้งดังฝอยฝน
บั้งดาตโดนโจนมาแต่เบื้องบน	ไหลหลังถั่งลั่นลงท้องธาร
แม่นสองกษัตราได้มาเห็น	ประพาสเล่นแล้วลงสรสรวน
จะได้เด็ดโกสมที่ตูมบาน	ประทานให้แก้วกัลยา
พระให้เก็บกรวตมณีสีต่างต่าง	จะถวายกับอย่างคูลา
พลางชวนพี่เลี้ยงแลเสนา	ลีลาเที่ยวประพาสหาดทราย

ฯ 10 คำ ฯ เพลง เจริญ

(มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2558, เล่ม 2, น. 157-158)

2. การลงทรงแบบสรงสาคร บรรยายลักษณะการอาบน้ำที่ใช้ภาชนะตักน้ำขึ้นมาร่างกายหรือการอาบน้ำโดยทั่วไป หลังจากนั้นจะกล่าวถึงการทรงสุคนธ์คือทาเครื่องหอมและทรงเครื่องคือแต่งกายตามลำดับ ตัวอย่างเช่น ตอนอิเหนาเตรียมลักนางบุษบา

ร่าย	
๑ ครั้นนาพิกาย่ายามสอง	สนั่นเสียงพาทย์ฆ้องประโคมขาน
เสด็จจากแท่นรัตนันชาวล	เข้าที่สรงสาคร

ฯ 2 คำ ฯ เสมอ

โขน	
๑ ทรงขันสุวรรณ์ตักกวารีรด	น้ำดอกไม้ใสสดเกสร
เสด็จทรงสุคนธ์กลิ่นขจร	สนับเพลาเชิงงอนงามทรง
ภูษาลายชายช่อสามชั้น	เขียนสุวรรณ์ไว้วางหางหงส์
ห้อยหน้าตาตทองฉลององค์	เจียรบาตบรรจงครุยแครง
ทองกรพาทูร์ดตรัสตรึง	สังวาลเพชรประดับระยับแสง
ทับทรวงดวงกุดั่นจินดาแดง	ตาบทศพิศพลางงามพลอย
ทรงธำมรงค์เพชรมงกุฎแก้ว	กรรเจียกจอนพรายแพรวอุบะห้อย
กุมกริชฤทธิไกรใช้น้อย	แล้วคลาดคล้ายมาขึ้นมโนมัย

ฯ 8 คำ ฯ เชิดฉิ่ง

(มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2558, เล่ม 2, น. 169)

3. การลงทรงแบบไขสุหร่ายหรือไขสหัสธารา บรรยายการอาบน้ำจากเครื่องโปรยน้ำที่เรียกว่าสุหร่าย หลังจากนั้นจะกล่าวถึงการทาเครื่องหอมและแต่งกายตามลำดับ ตัวอย่างเช่น ตอนอิเหนากลับจากเมืองหมันหยา

๑ เมื่อนั้น	ระเด่นมนตรีเจดจัน
ครั้นจะใกล้ไขศรีวิวรรณ	ทรงธรรม์บรรทมตื่นพื้นองค์
เสียงไก่อกระชั้นชันขาน	แซ่ประสานสำเนียงเสียงบุหรณ
เสด็จจากแท่นสุวรรณบรรจง	มาชำระสระสงสรณสินธุ

๗ 4 คำ ๗ เสมอ

โทน	
๑ น้ำใสไขฝักปทุมทอง	ผินผันหันขนองเข้ารองสู่
ทรงสุคนธ์ปณสุวรรณกำภู	หอมระรื่นชุกกลิ่นชะมด
สอดใส่สนับเพลาเนาหนอง	โคมพัตต์พื้นม่วงกำนวด
ฉลององค์อินทรธนูสะบัดคด	ดุมประดับมรกตจรณา
เจียรบาดดาตสุวรรณแวววิบ	กรองศอซ้อนสลับทับองศา
ตามทศทัพบทรวงดวงจินดา	พาหาพาหุรัตทองกร
ร้ามรงค์ลยางประดับเพชร	แต่ละเม็ดยอดใหญ่เท่าบัวอ่อน
ทรงมหามงกุฎกรเจียกจอน	กรายกรกุ่มกริชจรลี

๗ 8 คำ ๗ เพลง

(มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2558, เล่ม 1, น. 98-99)

ในการแสดงนาฏศิลป์ไทยปรากฏการรำลงสรอยู่ 7 ประเภท ได้แก่ ลงสรงปีพาทย์ ลงสรงโทน ลงสรงสุหร่าย ลงสรงมอญ ลงสรงลาว ลงสรงแขกและชมตลาด ขึ้นอยู่กับการนำมาใช้แสดงละครแต่ละประเภท การแสดงละครในมักปรากฏการใช้เพลงลงสรงโทนสำหรับตัวละครสำคัญ เช่นเดียวกับในบทละครเรื่องอิเหนา ปรากฏบทลงสรงสุหร่ายของตัวละครอิเหนาเพียงที่เดียวและปัจจุบันไม่พบกระบวนทำรำชุดนี้เผยแพร่ต่อสาธารณชน

บทความนี้มุ่งศึกษาประวัติความเป็นมา วิเคราะห์กระบวนทำรำลงสรงสุหร่ายของตัวละครอิเหนา เพื่อรักษากระบวนทำรำลงสรงสุหร่ายอิเหนาจากบทพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยที่สืบทอดมาจากคณะละครวังสวนกุหลาบ กระบวนทำรำนี้มีความวิจิตร ละเอียดลออประณีตอันเป็นลักษณะเด่นของกระบวนรำตามรูปแบบละครใน และเป็นกระบวนทำรำลงสรงสุหร่ายเพียงแห่งเดียวในบทละครเรื่องอิเหนา ปัจจุบันกระบวนทำรำลงสรงสุหร่ายของตัวละครอิเหนาไม่ได้เผยแพร่ต่อสาธารณชน ส่งผลให้ใกล้สูญหาย ดังนั้นจึงควรมีการศึกษาวิจัยกระบวนทำรำลงสรงสุหร่ายอิเหนาในการแสดงละครเรื่องอิเหนา ตอนเข้าเมืองหมันหย้า เพื่อกระบวนทำรำลงสรงสุหร่ายอิเหนาได้ฟื้นฟูและสืบทอดอย่างเป็นระบบ เป็นประโยชน์แก่วงการนาฏศิลป์ได้ใช้เป็นแนวทางในการแสดงต่อไป

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและวิเคราะห์กระบวนทำรำ ชุดลงสรงสุหร่ายอิเหนา ในบทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

3. ขอบเขตการวิจัย

วิเคราะห์กลวิธีและกระบวนการทำรำ ชูลงสรงสุหร่ายอิเหนา ตามรูปแบบของครูลมุล ยมะคุปต์ ซึ่งได้ถ่ายทอดกระบวนการทำรำให้แก่อาจารย์อุดม (อังศุธร) กุลเมธพนธ์ โดยศึกษากระบวนการทำรำจากอาจารย์วีระชัย มีปอทรัพย์ ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทย โขนพระ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ซึ่งได้รับการถ่ายทอดกระบวนการทำรำลงสรงสุหร่ายอิเหนาโดยตรงจากอาจารย์อุดม (อังศุธร) กุลเมธพนธ์

4. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องกระบวนการทำรำและกลวิธีการรำลงสรงสุหร่ายอิเหนา ในการแสดงละครเรื่องอิเหนา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยอาศัยข้อมูลพื้นฐานจากการศึกษาเอกสารทางวิชาการ ตำรา บทละคร การสัมภาษณ์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทุกแขนงและเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Study) ด้วยวิธีการศึกษาค้นคว้าเรียบเรียงข้อมูล และวิเคราะห์ เพื่อใช้เป็นหลักและแนวทาง ในการสังเคราะห์ข้อมูลในด้านต่าง ๆ

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ขวัญใจ คงถาวร (2557) ศึกษาเรื่อง นาฏยประดิษฐ์ชุดรำลงสรงโขนสุหร่ายนาง กล่าวไว้ว่า การรำลงสรงมีหลายรูปแบบ แต่ที่นิยมนำมาใช้ในการแสดงละครในคือ การรำลงสรงโขน เนื่องจากมีท่าของเพลงที่ไพเราะสามารถนำมาสอดแทรกกลิลาทำรำได้งดงามตามแบบละครใน เป็นการรำที่กล่าวถึงการอาบน้ำแต่งตัวของตัวละครเอกพบมากในบทพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเรื่องอิเหนา

วรรณพินี สุขสม (2545) ศึกษาเรื่อง ลงสรงโขน: กระบวนท่ารำในการแสดงละครในเรื่องอิเหนา กล่าวไว้ว่า ลงสรงเป็นบทที่เกี่ยวกับการอาบน้ำและการแต่งตัวของตัวละคร ตัวละครจะกระทำทุกครั้งก่อนจะประกอบภารกิจใดๆ บทลงสรงสื่อให้เห็นถึงชั้นเชิงทางวรรณศิลป์และนำมาใช้ในการแสดงเรียกว่า “รำลงสรง” หรือ “รำลงสรงทรงเครื่อง” ในการรำใช้บทในท่าหลักและท่าขยายจะมีความแตกต่างกัน โดยการตีบทแทนเครื่องแต่งกายในท่าหลักตรงกับตำแหน่งของเครื่องแต่งกาย ด้วยการใช้มือจับกับตั้งวงแทนลักษณะของเครื่องแต่งกายแต่ละชิ้น รวมทั้งจะมีการตีบทซ้ำในเครื่องแต่งกายที่มีสองชิ้นหรือสองข้าง โดยตีบทให้อยู่ในบทร้องที่ใช้ขยายความถึงกรรมวิธีการอาบน้ำ ทาเครื่องหอมและแต่งตัวของตัวละคร

สุภาวดี โพธิเวชกุล (2539) ศึกษาเรื่อง จาริตการใช้อุปกรณ์การแสดงละครเรื่องอิเหนา กล่าวไว้ว่า อุปกรณ์การแสดงที่ถูกกำหนดให้นำมาใช้ประกอบการแสดงละครในของหลวงซึ่งมีจาริตการใช้เป็นหลักเกณฑ์ข้อกำหนดและจาริตทางการแสดง หลักการปฏิบัติสืบเนื่องมาตั้งแต่โบราณเมื่อครั้งที่ละครได้อยู่ในการดูแลของราชสำนักสืบเนื่องมาจนถึงยุคของกรมศิลปากร จาริตการใช้อุปกรณ์การแสดงละครในแบ่งแยกตามประเภทของอุปกรณ์ ทั้งที่อยู่ในรูปแบบของอุปกรณ์ที่ใช้ในฉากท้องพระโรง ฉากห้องสรง ฉากห้องบรรทม เป็นต้น อุปกรณ์ที่ใช้มากที่สุดคืออุปกรณ์ประเภทอาวุธ อุปกรณ์ประกอบฉาก พาหนะที่ประกอบในการแสดงกระบวนการทำรำตามรูปแบบละครใน

งานวิจัยข้างต้นแสดงให้เห็นว่ายังไม่มีการศึกษาเรื่องกระบวนการทำรำลงสรสสุหร่ายอิเหนา อย่างไรก็ตามงานวิจัยเหล่านี้เป็นประโยชน์ในการวิเคราะห์แนวคิดการรำลงสรแบบละครในและจารีตของการลงสรทั้งกระบวนการทำ เครื่องแต่งกาย และอุปกรณ์ประกอบฉาก

6. ผลการวิจัย

ลงสรสสุหร่ายอิเหนา หมายถึง บทลงสรทรวงเครื่องของอิเหนาที่ใช้เพลงลงสรสสุหร่าย ในบทละครเรื่องอิเหนาตอนอื่นๆ บทลงสรทรวงเครื่องของอิเหนามักใช้เพลงลงสรโทน ปรากฏใช้เพลงลงสรสสุหร่ายอยู่เพียงแห่งเดียว ได้แก่ ตอนอิเหนาเข้าเมืองหมันหยาด ดังนี้

๑ เมื่อนั้น	ระเด่นมนตรีสูงส่ง
เสด็จจากแท่นสุวรรณบรรจง	มาสระสรงวารินกลั่นเกลาล
๙ 2 คำ ๙ เสมอ	
ลงสรสสุหร่าย	
๑ ทรงสุคนธ์ปิ่นทองชมพูท	นวลละอองผ่องผุดดังหล่อเหลา
พระฉายตั่งคั่นฉ่องส่องเงา	สอดใส่สนับเพลาเพราผจง
ทรวงภูษายกแย่งอย่างนอก	พินม่วงดวงดอกตันหยง
โหมดเทศรีวทองฉลององค์	กระสันทรวงเจียรระบาทคาคับ
ปิ่นแห่งเพชรลงยาราชาวดี	ทับทรวงดวงมณีสีสลบ
เฟื้องห้อยสร้อยสังวาลบานพับ	ทองกรแก้วประดับดวงจินดา
สอดใส่ขำมรงค์เรือนครุฑ	ทรวงมุกฏห้อยพวงบุปผา
เหน็บกริชฤทธิ์ไกรแล้วไคลคลา	เสด็จมาขึ้นทรงสินธพ
๙ 8 คำ ๙ เสมอ	

((มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2558, เล่ม 1, น. 41-42)

เพลงลงสรสสุหร่ายเป็นเพลงลงสรประเภทหนึ่งที่ใช้เฉพาะในการแสดงละครใน การร้องมีความละเอียดลออในการเอื้อนอย่างมาก นับว่ามีความพิเศษกว่าเพลงลงสรประเภทอื่นๆ อาจารย์ดุษฎี มีป้อมผู้เชี่ยวชาญด้านดุริยางคศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กล่าวว่า “ลงสรสสุหร่ายอยู่ในชุดเพลงเรื่องลงสรในทางดนตรี มีจังหวะหน้าทับเฉพาะ ใช้ในการแสดงละครในเท่านั้น” (ดุษฎี มีป้อม, 2566, 24 พฤศจิกายน, สัมภาษณ์) กระบวนทำรำลงสรสสุหร่ายแสดงชั้นเชิงในการรำอย่างมาก อาจารย์วีระชัย มีป่อทรัพย์ ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ อธิบายว่า “ลงสรสสุหร่ายเหมาะสำหรับการแสดงละครในซึ่งกระบวนทำรำเน้นลีลาการเล่นเท้า การเดาะเท้า สอดคล้องกับการรำใช้บทในการชมเครื่องทรวงที่ตัวละครสวมใส่เป็นกระบวนรำอวดฝีมือและชั้นเชิงของผู้แสดง” (วีระชัย มีป่อทรัพย์, 2566, 27 ธันวาคม, สัมภาษณ์) นับว่าเป็นกระบวนรำลงสรตามรูปแบบละครในที่มีความละเอียดลออ ในการขับร้องเพลงลงสรสสุหร่ายทำนองการเอื้อนที่ค่อนข้างยาวสอดคล้องกับกระบวนทำรำที่มีความประณีตตามรูปแบบละครหลวงในราชสำนัก

กระบวนรำลงทรงสุหร่ายอิเหนาจากละครหลวงครั้งรัชกาลที่ 2 สืบทอดสู่คณะละครวังสวนกุหลาบและตกทอดมาถึงวิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร ซึ่งปัจจุบันคือสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้รับการถ่ายทอดกระบวนท่ารำจากอาจารย์วีระชัย มีบ่อทรัพย์ ผู้ได้รับการถ่ายทอดจากอาจารย์อุดม (อังศุธร) กุลเมธพันธ์ ซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากครูลมุล ยมะคุปต์ ซึ่งเป็นคณะละครวังสวนกุหลาบ ละครวังสวนกุหลาบนี้ถือแบบแผนตามอย่างละครหลวงในรัชกาลที่ 2 สืบเนื่องมา (ประเมษฐ์ บุญยะชัย, 2543, น. 44)

ภาพที่ 1. ผู้วิจัยรับการถ่ายทอดกระบวนท่ารำลงทรงสุหร่ายอิเหนาจากอาจารย์วีระชัย มีบ่อทรัพย์ ณ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ (ที่มา: อิศรชัย พรหมแสน, 2567)

ภาพที่ 2. อาจารย์วีระชัยถ่ายทอดกระบวนท่าทับทรวง (ที่มา: อิศรชัย พรหมแสน, 2567)

ภาพที่ 3. ผู้วิจัยรับการถ่ายทอดกระบวนท่าทับทรวง
(ที่มา: อิศรชัย พรหมเสน, 2567)

กระบวนท่ารำลงสรสูงสุหร่ายอืเหนามีการใช้ท่าทางเพื่อการสื่อความหมายของเครื่องทรงที่ตัวละครสวมใส่ ซึ่งในกระบวนท่าที่ใช้นั้น อาจารย์ด้านนาฏศิลป์ได้ยึดหลักปฏิบัติและจารีตสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ดังภาพที่ 2-3 กระบวนท่าทับทรวง หลักวิธีการปฏิบัติจำเป็นจะต้องมือขวาจับหางยวไว้ระดับหน้าอก มือซ้ายจับ หางยวแซนตึงส่งไปด้านหลัง เท้าซ้ายยกเท้าหนีบนอง กัดไหล่ซ้าย ศีรษะเอียงซ้าย กระบวนท่าทับทรวงนี้จะต้องใช้มือขวาเป็นมือจับหางยวเข้าที่หน้าอก เป็นการสื่อความหมายของตำแหน่งของทับทรวง หากใช้มือซ้ายจับหางยวเข้าที่หน้าอก ความหมายจะเปลี่ยนแปลงไปซึ่งจะหมายถึงตัวเรา อันเป็นหลักจารีตสำคัญในการปฏิบัติกระบวนท่ารำลงสรสูงสุหร่ายที่ได้รับการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น

6.1 ลักษณะเด่นของกระบวนรำลงสรสูงสุหร่าย

กระบวนรำลงสรสูงสุหร่ายมีลักษณะเด่นที่การเล่นเท้า การเตะเท้าในท่าโหมกซึ่งในท่าโหมกในกระบวนรำลงสรสูงสุหร่ายมีความแตกต่างจากชุดอื่น โดยปฏิบัติท่ารำในท่าโหมก มือซ้ายตั้งวงบนระดับแก้มศีรษะ มือขวาจับหางยวส่งแซนไปด้านหลัง เท้าซ้ายวางเท้าด้วยจมูกเท้า ให้จมูกเท้าจรดกับพื้นเรียกว่า การเตะเท้า ปฏิบัติพร้อมกับทำนองเอื้อนในช่วงต้นวรรคของทุกคำร้อง จำนวน 5 ครั้ง การปฏิบัติกระบวนท่ารำจะสอดคล้องกับทำนองเอื้อน ซึ่งมีทั้งจังหวะช้าและเร็ว ดังตารางการเอื้อนในต้นวรรคของเพลงลงสรสูงสุหร่าย ดังนี้

ตารางที่ 1

การเอื้อนในช่วงต้นวรรคของเพลงลงสรสูงสุหร่าย

จึ่ง	จับ	จึ่ง	จับ	จึ่ง	จับ	จึ่ง	จับ
----	-- -เออ	-เอื้อ-เออ	-เอื้อ-เออ	-เอื้อ-เอ็ง	-- -เออ	-เอื้อ-เออ	-เอ็ง-เออ
-- -เออ	-- -เออ	-- -เอื้อ	-เอ็ง-เออ	-เอื้อ-เอ็ง	-เอ็ง-เออ		

ภาพที่ 4. กระบวนท่าโบก เตะเท้าในทำนองเอื้อนช่วงต้นวรรคของเพลงลงสรสสุหร่าย
(ที่มา: อิศรชัย พรหมเสน, 2567)

กระบวนท่าโบก เป็นกระบวนท่ารำที่มักพบในแม่ท่าสำคัญต้นวรรคหรือท้ายวรรคของคำร้อง ท่าโบกปรากฏอยู่ในกระบวนรำแม่บท กระบวนรำสี่บท เป็นต้น เป็นกระบวนท่าที่สืบทอดมาแต่เดิม ในกระบวนรำลงสรสสุหร่ายได้นำท่าโบกมาใช้ในต้นวรรคของเพลงลงสรสสุหร่าย การปฏิบัติทำรำนั้นจะใช้การเตะเท้าตามจังหวะจิ้งฉับและทำนองเอื้อน ดังตารางที่ 1 ซึ่งผู้รำจะต้องจับจังหวะและจดจำทำนองเอื้อนให้ได้จึงปฏิบัติกระบวนท่ารำได้อย่างถูกต้อง

กระบวนการเล่นเท้า เป็นกิริยาที่ใช้จุ่มเท้าจรดกับพื้น แล้วกระแทกไปวางข้างหลังแล้วกระทุ้งเท้าหลัง (เท้าเดิม) มาจรดเท้าไว้อย่างเดิม ทำต่อเนื่องเช่นนี้หลายๆ ครั้ง หรืออีกอย่างหนึ่งคือ ประทับทั้งสองสลับกันตามจังหวะช้าและจังหวะเร็ว (อุดม กุลเมธพนธ์, 2563, น. 59) การเล่นเท้าในกระบวนรำลงสรสสุหร่ายอิเหนามีการใช้ท่วงที่การเล่นเท้าตามทำนองเอื้อนที่มีความยาวมากกว่าลงสรประเภทอื่น ผู้รำจำเป็นต้องร้องเพลงและฝึกเอื้อนตามทำนองให้ได้ เพื่อเวลาปฏิบัติท่ารำจำเป็นต้องใช้ทักษะการรำ การเล่นเท้าตามคำร้องและทำนองเอื้อนที่มีทั้งจังหวะช้าและจังหวะเร็วให้ความพริ้งเพราตามรูปแบบจารีตละครใน

ภาพที่ 5. กระบวนท่าเล่นเท้าในท่าพรหมสี่หน้า
(ที่มา: อิศรชัย พรหมเสน, 2567)

6.2 ขั้นตอนกระบวนรำลงสรงสุหร่ายอิเหนาแบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอน

ขั้นตอนที่ 1 การรำใช้บทการทรวงสุคนธ์ (ทาเครื่องหอม) กระบวนทำรำนี้นี้สื่อให้เห็นถึงการประพินผิวตามแบบโบราณ

ในคำร้องที่ว่า “ทรวงสุคนธ์ปนทองชมพูนุท” ลักษณะกระบวนทำรำเริ่มจากการหยิบแป้งร่ำในผอบและเทน้ำปรุงที่ฝ่ามือผสมให้เข้ากันทาที่บริเวณแก้ม

ภาพที่ 6. กระบวนท่าทาเครื่องหอมบริเวณแก้มในคำร้อง “ทรวงสุคนธ์”
(ที่มา: อิศรชัย พรหมเสน, 2567)

ในคำร้องที่ว่า “นวลละอองผ่องผุดดังหล่อเหลา” ลักษณะกระบวนทำรำเป็นการทาเครื่องหอมบริเวณร่างกาย

ภาพที่ 7. กระบวนท่าทาเครื่องหอมที่ร่างกายในคำร้อง “นวลละอองผ่องผุด”
(ที่มา: อิศรชัย พรหมเสน, 2567)

ในคำร้องที่ว่า “พระฉายตั้งคั่นน้องสองเงา” ลักษณะกระบวนท่ารำเป็นการส่งกระจกของตัวละคร

ภาพที่ 8. กระบวนท่าส่งกระจกในคำร้อง “พระฉายตั้ง”
(ที่มา: อิศรชัย พรหมเสน, 2567)

ขั้นตอนที่ 2 กระบวนท่ารำใช้บทที่สื่อถึงการทรงเครื่องของตัวละคร ไล่ลำดับจากชั้นส่วนล่างขึ้นส่วนบน โดยแบ่งกระบวนออกเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่ ท่าหลัก สร้อยท่า และท่ารับ

ท่าหลัก เป็นกระบวนท่ารำกล่าวถึงชนิดของพัสดราภรณ์ (เสื้อผ้า) ถนิมพิมพาภรณ์ (เครื่องประดับ) และ ศิราภรณ์ (เครื่องสวมหัว) เช่น ท่าทรงภูษา ท่าฉลององค์ ท่าปั้นเหน่ง ท่าทับทรวง ท่าชำมรงค์ ท่าบานพับ (พาหุรัด) ท่าทองกร ท่าทรงมงกุฏ เป็นต้น โดยท่ารำหลักเหล่านี้เป็นกระบวนท่ารำที่ครูทางนาฏศิลป์ได้สร้างสรรค์และยึดถือปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบัน ดังตัวอย่าง

ภาพที่ 9. กระบวนท่าฉลององค์
(ที่มา: อิศรชัย พรหมเสน, 2567)

ภาพที่ 10. กระบวนท่าข้ามรงค์
(ที่มา: อิศรชัย พรหมแสน, 2567)

ภาพที่ 11. กระบวนท่าทรงมงกุฎ
(ที่มา: อิศรชัย พรหมแสน, 2567)

สร้อยท่า เป็นกระบวนท่ารำที่ขยายลักษณะของพัสดราภรณ์ ถนิมพิมพาภรณ์ และศิราภรณ์ ที่ตัวละครสวมใส่ ซึ่งกล่าวถึงลักษณะของสี ลวดลายผ้า ชนิดของอัญมณีที่ตกแต่งอยู่ในเครื่องประดับ ทำให้กระบวนท่ารำหลักมีความหมายและงดงามมากยิ่งขึ้น เช่น ทำดวงจินดา ทำคาดทับ ทำเรือนครุฑ เป็นต้น

ภาพที่ 12. สร้อยทำในคำร้อง “ดวงจินดา”
(ที่มา: อิศรชัย พรหมเสน, 2567)

ภาพที่ 13. สร้อยทำในคำร้อง “คาดทับ”
(ที่มา: อิศรชัย พรหมเสน, 2567)

ภาพที่ 14. สร้อยทำในคำร้อง “เรือนครุฑ”
(ที่มา: อิศรชัย พรหมเสน, 2567)

ท่ารับ เป็นกระบวนท่าที่อยู่ในทำนองเอื้อนของเพลงลงสรสุหร่าย กระบวนท่านี้จะร้อยเรียงให้ต่อเนื่องพร้อมกับการเล่นเท้าโดยใช้จมูกเท้าจรดกับพื้น การเล่นเท้าแบ่งเป็นจังหวะช้าและจังหวะเร็วตามทำนองการเอื้อน โดยผู้รำจำเป็นต้องร้องทำนองเอื้อนให้ได้เพื่อในการปฏิบัติกระบวนท่ารับสอดคล้องกับการเล่นเท้าได้ถูกต้องตามทำนองเอื้อนดังตัวอย่าง

ภาพที่ 15. ท่ารับที่ 1 ท่ารำยั่ว
(ที่มา: อิศรชัย พรหมเสน, 2567)

ภาพที่ 16. ท่ารับที่ 2 ท่าชำนางนอน
(ที่มา: อิศรชัย พรหมเสน, 2567)

ภาพที่ 17. ท่ารับที่ 3 ท่ากึ่งหันร่อน
(ที่มา: อิศรชัย พรหมเสน, 2567)

6.3 วิเคราะห์กระบวนการทำรำในตำรารำที่เป็นแบบให้กระบวนการทำรำลงสรงสุหร่ายอิเหนา

จากการศึกษาโครงสร้างท่ารำพบว่ากระบวนการทำรำลงสรงสุหร่ายอิเหนามีกระบวนการทำรำเดิมที่มาจากตำรารำเพื่อใช้ในการสื่อความหมายของพัสดราภรณ์ (เสื้อผ้า) ถนิมพิมพาภรณ์ (เครื่องประดับ) และศิราภรณ์ (เครื่องสวมหัว) ที่ตัวละครสวมใส่ ท่ารำจากตำรารำเหล่านี้เมื่อปรากฏอยู่ในกระบวนการทำรำลงสรงสุหร่ายอิเหนาจะสื่อความหมายให้ผู้ชมสามารถเข้าใจได้ กระบวนการทำรำจากตำรารำได้รวมนาฏยศัพท์ เช่น การตั้งวง การจีบ การเอียงศีรษะ การยกเท้า การก้าวเท้า เป็นต้น นำมาร้อยเรียงกระบวนการทำรำ กำหนดเป็นชื่อท่าในตำรารำ โดยนำมาใช้ในการสื่อความตามคำร้องในบทลงสรงสุหร่ายอิเหนา เช่น 1. คำร้อง “สนับเพลา” สอดคล้องกับท่าข้างประสานงา 2. คำร้อง “กระสันทรง” สอดคล้องกับท่าจีนสาวไส้ 3. คำร้อง “สร้อยสังวาล” สอดคล้องกับท่าสอสร้อยมาลา ดังตัวอย่าง

1. “ท่าข้างประสานงา”ในตำรารำ นำมาใช้ใน “ท่าสนับเพลา”ในกระบวนการลงสรงสุหร่ายอิเหนา

ภาพที่ 18. ท่าข้างประสานงา
(ที่มา: กรมศิลปากร, 2510)

ภาพที่ 19. ท่าสนับเพลา
(ที่มา: อิศรชัย พรหมเสน, 2567)

2. “ท่าจีนสาวไส้” ในตำรารำ นามมาใช้ใน “ท่ากระสันทรง” ในกระบวนรำลงทรงสุหร่ายอิเหนา

ภาพที่ 20. ท่าจีนสาวไส้
(ที่มา: กรมศิลปากร, 2510)

ภาพที่ 21. ท่ากระสันทรง
(ที่มา: อิศรชัย พรหมเสน, 2567)

3. “ท่าสอดสร้อยมาลา” ในตำรารำ นามมาใช้ใน “ท่าสร้อยสังวาล” ในกระบวนรำลงทรงสุหร่ายอิเหนา

ภาพที่ 22. ท่าสอดสร้อยมาลา
(ที่มา: กรมศิลปากร, 2510)

ภาพที่ 23. ท่าสร้อยสังวาล
(ที่มา: อิศรชัย พรหมเสน, 2567)

ตำรารำของไทยที่เก่าที่สุดสร้างขึ้นในรัชกาลที่ 1 กรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ครูละครหลวงทำตำรารำขึ้นใหม่ไว้เป็นแบบแผนสำหรับพระนคร กระบวนท่ารำหลักจากตำรารำได้นำมาร้อยเรียงเป็นกระบวนท่ารำในลงทรงสุหร่ายอิเหนา ดังนั้นกระบวนท่ารำลงทรงสุหร่ายอิเหนานี้จึงเป็นกระบวนแบบละครหลวงสอดคล้องกับลักษณะของบทละครใน

7. บทสรุปและอภิปรายผล

บทละครในเป็นบทละครประเภทรำที่มีการพรรณานายละเอียดย คำนึงถึงไพเราะ ประณีต สละสลวย มีบทลงทรงเครื่องอยู่เป็นจำนวนมากซึ่งพรรณนาการอาบน้ำ การทาเครื่องหอม การแต่งกายของตัวละคร ตามจารีตแบบแผนทั้งงดงามสืบเนื่องมาจากครั้งรัชกาลที่ 2 จนถึงปัจจุบัน

บทละครเรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยซึ่งได้รับยกย่องจากวรรณคดีสโมสรว่าเป็นยอดของกลอนบทละคร ปรากฏการลงทรงของตัวละครเอก 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) การทรงสนานเป็นการอาบน้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติ เช่น น้ำตก สระธรรมชาติ แหล่งน้ำในถ้ำ มีการบรรยายถึงธรรมชาติทั้งงดงามในบริเวณโดยรอบ 2) การทรงสาคร เป็นการอาบน้ำแบบใช้ขันตักน้ำรดร่างกายหรือการอาบน้ำแบบทั่วไป 3) การทรงสุหร่ายหรือทรงสหัสธารา เป็นการอาบน้ำจากเครื่องโปรยน้ำเป็นละออง การทรงเหล่านี้เมื่อกำหนดเป็นบทลงทรงจะใช้เพลงต่างๆ เช่น เพลงลงทรงโทน เพลงสระบุหรง เพลงชมตลาด ฯลฯ ตัวเอกฝ่ายชายในบทละคร

เรื่องอิเหนาใช้เพลงลงสรทอนเป็นส่วนใหญ่ ปรากฏเพลงลงสรสุหร่ายเพียงแห่งเดียวคือในตอนอิเหนาเข้าเมืองหมันหยาศรั้งแรก

ลงสรสุหร่ายเป็นเพลงลงสรที่ใช้เฉพาะในการแสดงละครโน มีหน้าทับอัตราจังหวะสองชั้นโดยเฉพาะ กระบวนทำรำเอื้อนเน้นลีลาการเจาะเท้า การเล่นเท้า ส่วนการทำรำใช้บทลงสรทงเครื่องแบ่งกระบวนทำรำออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ 1) กระบวนทำรำลงสรและทงสุคนธ์ซึ่งสื่อให้เห็นถึงการอาบน้ำและทาเครื่องหอม 2) กระบวนทำรำทงเครื่อง แบ่งเป็น 3 ลักษณะ ลักษณะที่ 1 คือ ท่าหลัก สื่อถึงเครื่องทงทั้งพัสดราภรณ์ ถนิมพิมพาภรณ์ และศิราภรณ์ ลักษณะที่ 2 คือ สร้อยท่า เป็นการขยายความของเครื่องทง ลักษณะที่ 3 คือท่ารับ อยู่ในทำนองเอื้อนของเพลงลงสรสุหร่าย เป็นกระบวนที่นำมาเรียงร้อยต่อจากท่าหลักสอดคล้องทำไปยังสร้อยท่า กระบวนทำรำลงสรสุหร่ายอิเหนามีโครงสร้างทำรำสอดคล้องกับตำรารำที่ได้มีการจัดบันทึกเมื่อครั้งรัชกาลที่ 1 สำหรับละครหลวง เป็นบทที่แสดงกระบวนทำรำเป็นพิเศษแห่งเดียวในบทละครเรื่องอิเหนา

ผลการศึกษาค้นคว้าสามารถนำมาอภิปรายต่อไปได้ว่า กระบวนรำลงสรสุหร่ายอิเหนามีโครงสร้างทำรำตามจารีตการรำลงสร สอดคล้องกับวรรณพิณ สุขสม (2545) ที่ว่าตัวละครจะลงสรทุกครั้งก่อนจะประกอบภารกิจใดๆ บทลงสรสื่อให้เห็นถึงชั้นเชิงทางวรรณศิลป์ มีการรำใช้บทแทนเครื่องแต่งกายในทำรำหลักตรงกับตำแหน่งของเครื่องแต่งกาย รวมทั้งจะมีการรำใช้บทซ้ำในเครื่องแต่งกายที่มีสองชั้นหรือสองข้าง โดยการรำใช้บทให้อยู่ในบทร้องที่ใช้ขยายความถึงกรรมวิธีการอาบน้ำ ทาเครื่องหอมและแต่งตัวของตัวละคร ในงานวิจัยนี้อิเหนา ลงสรก่อนเข้าเมืองหมันหยาศรั้งเป็นตามแบบแผนสถานการณ์ของการรำลงสรและกระบวนทำรำตรงตามขั้นตอนของการลงสรทุกประการ แต่การรำลงสรสุหร่ายอิเหนาแตกต่างกับการรำลงสรประเภทอื่นๆ เนื่องจากกระบวนรำรำจะมีความละเอียด ประณีตอย่างมากด้วยทำนองการเอื้อนที่ยาวส่งผลให้การปฏิบัติทำรำมีการเล่นเท้าตามจังหวะทำนองเอื้อนที่มีทั้งช้าและเร็วในหนึ่งวรรคของเพลง เหตุที่มีการบรรจุเพลงเป็นพิเศษทีเดียวในตอนนี้อาจเนื่องจากเป็นตอนที่อิเหนาเริ่มต้นบทบาทความเป็นตัวละครเอกฝ่ายชายเป็นครั้งแรกคือในงานพระเมรุเมืองหมันหยาศ

กระบวนรำลงสรสุหร่ายอิเหนาไม่ได้นำมาเผยแพร่ในการแสดงละครเรื่องอิเหนาในปัจจุบัน การถ่ายทอดองค์ความรู้ไว้ในวงจำกัดและมีการตัดทอนกระบวนรำออกไปเพื่อให้อยู่ในเวลาที่กำหนด ทำให้กระบวนรำลงสรสุหร่ายอิเหนาไม่ปรากฏทั่วไป ส่วนในวงการนาฏศิลป์ ขาดการสืบทอดกระบวนทำรำชุดนี้ ดังนั้นย่อมเสี่ยงที่กระบวนทำรำในรูปแบบละครโนอันเป็นมรดกของชาติจะสูญหาย จึงควรที่จะรักษาองค์ความรู้กระบวนรำลงสรสุหร่ายอิเหนาให้คงอยู่เป็นประโยชน์ต่อวงการนาฏศิลป์ไทยสืบไป

<https://www.youtube.com/watch?v=BaEhnxFPIg8>

ภาพที่ 24. สื่อวีดิทัศน์และลิงก์กระบวนรำลงสรสุหร่ายอิเหนา
(ที่มา: อิศรชัย พรหมแสน, 2567)

รายการอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2510). *ตำราพจนานุกรม*. พระนคร: พระจันทร์. (อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนางยวง อังสุสิงห์ ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง วันที่ 20 ธันวาคม พุทธศักราช 2510).
- ขวัญใจ คงถาวร. (2557). *นาฏยประดิษฐ์ชุดลงทรงโขนสุหรานากง*. นครปฐม: คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2508). *ตำนานละครอิเหนา*. พระนคร: คลังวิทยา.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2557). คำอธิบายว่าด้วยบทละครอิเหนาฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ. ใน *พุทธศักราช 2457-2467 สิบปีนั้นวรรณคดีสโมสร*. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ดุขะฎี มีป้อม. (2566, 24 พฤศจิกายน). ผู้เชี่ยวชาญด้านดุริยางคศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม. [บทสัมภาษณ์].
- ประเมษฐ์ บุญยะชัย. (2543). *ละครวังสวนกุหลาบ*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2558). *บทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย* (เล่ม 1-2). นครปฐม: รุ่งศิลป์การพิมพ์.
- วรรณพินิจ สุขสม. (2545). *ลงทรงโขน: กระบวนท่ารำในการแสดงละครในเรื่องอิเหนา* (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- วีระชัย มีบ่อทรัพย์. (2566, 27 ธันวาคม). ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม. [บทสัมภาษณ์].
- สุภาวดี โพธิ์เวชกุล. (2539). *จารีตการใช้อุปกรณ์การแสดงละครเรื่องอิเหนา* (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2549). *นาฏยศิลป์รัชกาลที่ 9*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อารดา สุมิตร. (2516). *ละครในของหลวงในสมัยรัชกาลที่ 2* (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- อุดม กุลเมธพนธ์. (2563). *อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายอุดม กุลเมธพนธ์ (อังสุธร)*. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.